

TOMÁŠ SEDLÁČEK

EKONOMIJA DOBREGA IN ZLA

PO SLEDEH

ČLOVEKOVEGA SPRAŠEVANJA

OD GILGAMEŠA

DO FINANČNE KRIZE

Z UVODNO BESEDO VÁCLAVA HAVLA

Ekonomija dobrega in zla

*»Sedláček je popisal očarujoče potepanje po zgodovini
ekonomskega mišljenja.«*

Frankfurter Allgemeine Zeitung

»Domišljeno in osvobajajoče.«

Die Zeit

*»Privlačna knjiga ... češki ekonomist premore edinstveno lastnost v svoji stroki
– zaveda se njene omejenosti. Iz tega razloga išče rešitev iz krize nekje popol-
noma drugje – v nastanku sodobne civilizacije, v njenih najstarejših časih in
svetopisemskih pripovedih. Takšno knjigo o gospodarstvu je lahko napisal samo
sonarodnjak Václava Havla in Jana Patočke.«*

Aleksander Kaczorowski, Newsweek Polska

»V času, ko ekonomija tako blodi, prihaja knjiga o pravem času.«

Wirtschafts Woche

»Sedláček je mojstrski pripovedovalec. Zna pisati in ima poseben slog.«

Süddeutsche Zeitung

*»Predstavljam si, da bi sodoben učbenik moral biti prav takšen. Če ste takšen tip,
kot sem sam, se pravi učenec, ki se noče učiti, pa kljub temu kdaj hoče kaj vedeti,
potem je ta knjiga prav za vas.«*

Jan Kraus, igralec in moderator

*»V življenju obstajata samo dva absoluta – glasba in matematika. Nikoli mi ni
prišlo na misel, da bi knjiga o ekonomiji lahko bila tako zanimiva in zabavna.
Neverjetno je, koliko ima ekonomija skupnega s filmom, z glasbo in umetnostjo.
Če boste to knjigo odprli na katerikoli strani, vas bo popeljala na pot po vznemir-
ljivih temah, ki jih niti v sanjah ne bi povezovali z ekonomijo.«*

Quincy Jones, glasbenik in producent

Tomáš Sedláček

Ekonomija dobrega in zla

Po sledih človekovega spraševanja
od Gilgameša do finančne krize

Tomáš Sedláček

EKONOMIJA DOBREGA IN ZLA

Po sledih človekovega spraševanja od Gilgameša do finančne krize

Naslov izvirnika

Ekonomie dobra a zla

Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi

© izvirnik: Tomas Sedlacek, 2012, 65. pole, 2012

© za slovensko izdajo: Družina d. o. o., 2014

Izdaja: prva

Spremna beseda: Václav Havel

Ilustracije: Milan Starý

Prevod: Peter Kuhar, Niki Neubauer

Strokovni pregled: Mitja Steinbacher

Jezikovni pregled: Janez Kajzer

Grafična priprava: Melita Rak

Oblikovanje naslovnice: Angela Goddard

Izdala in založila: Družina d. o. o.

Za založbo: Tone Rode

Tiskano v Sloveniji

Naklada: 1000 izvodov

Ljubljana 2014

Vse informacije o knjigah založbe Družina najdete na spletni strani: www.druzina.si

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338(091)

SEDLÁČEK, Tomáš, 1977-

Ekonomija dobrega in zla : po sledih človekovega spraševanja od Gilgameša do finančne krize / Tomáš Sedláček ; [spremna beseda Václav Havel ; prevod Peter Kuhar, Niki Neubauer]. - 1. izd. - Ljubljana : Družina, 2014

Prevod dela: Ekonomie dobra a zla

ISBN 978-961-04-0125-4

276349184

Sinu Kryštofu: čutim, da v otroških letih razumeš zadeve bolje, kot jih boš razumel kadar koli v odraslosti. Naj bo tako ali drugače, želim ti, da bi nekoč napisal boljšo knjigo.

ALEXANDER POPE, *The Riddle of the World*

*Know then thyself, presume not God to scan
The proper study of mankind is man.
Placed on this isthmus of a middle state,
A being darkly wise, and rudely great:
With too much knowledge for the sceptic side,
With too much weakness for the stoic's pride,
He hangs between; in doubt to act, or rest;
In doubt to deem himself a God, or beast;
In doubt his mind and body to prefer;
Born but to die, and reas'ning but to err;
Alike in ignorance, his reason such,
Whether he thinks too little, or too much;
Chaos of thought and passion, all confus'd;
Still by himself, abus'd or disabus'd;
Created half to rise and half to fall;
Great lord of all things, yet a prey to all,
Sole judge of truth, in endless error hurl'd;
The glory, jest and riddle of the world.*

Spoznavaj sebe, z Bogom se ne trudi:
le Človek je Človeštvu pravi študij.
Na brvi, s težnjo v to in ono stran,
okorno vzvišen, v duši Modrijan,
za Skeptičnost prevelik Učenjak,
za stoično Ošabnost prešibak –
lovi se v dvomih: Bi se gnal? Ne gnal?
In tuhta: Sem mar Bog, sem mar Žival?
In: Kaj je več, je Duh ali Telo?
Za Smrt je rôjen, vnet je le za Zló.
Neveden je, pa naj mu um blestêč
premalo misli ali pa preveč.
V njem je cel kaos Misli in Strasti;
sam se slepi, sam si odpre oči;
ustvarjen pol za vzpon, pol za poraz;
Bog vsem stvarem in njihov plen vsak čas;
Resnicoljubnost, ki tava v zmotah Zla,
Ponos, uganka in posmeh sveta.

Prevedel Janez Menart

KAZALO

Uvod

ZGODBA EKONOMIJE: OD POEZIJE K ZNANOSTI 19

Miti, zgodbe in domišljava znanost / Želja prepričati / Ekonomija dobrega in zla / Metaekonomija sli o čem govori ta knjiga / Vse barve ekonomije / Meje radovednosti in odrekanje odgovornosti / Vsebina: sedem dob, sedem tem / Hitro in grabežljivo: zgodovina potrošnje in delo / Napredek (prirojenost in civilizacija) / Ekonomija dobrega in zla / Zgodovina nevidnega roke trga in homo economicus / Zgodovina živalskega nagona - sanje nikoli ne spijo / Metamatematika / Mojstri resnice / Praktična vprašanja in definicije

Prvi del

PRADAVNA EKONOMIJA 33

1

EP O GILGAMEŠU (O učinkovitosti, nesmrtnosti in ekonomiji prijateljstva) 35

Neproaktivna ljubezen / Posekajmo cedre / Človek: med živaljo in robotom / Pivo pij, to sodi k življenju / Od naravnih do človeških muhavosti / Naravna narava ... / ... in pregrešna civilizacija? / Vpreženo divje zlo in predpodobe nevidne roke trga / Iskanje bliss point / Sklep: zibelka ekonomskega spraševanja

2

STARA ZAVEZA (Posvetnost in dobro) 59

Napredek - sekularizirana religija / Realizem in antiasketizem / Arhetip junaka - sanje nikoli ne spijo / Desakralizirana priroda / Desakralizacija vladarja / Hvalnica redu in modrosti: človek kot soavtor stvarstva / Človek kot izpopolnjevalec stvaritve / Zlo in dobro v nas: moralna utemeljitev blagostanja / Moralni poslovni cikel in ekonomske prerokbe / Faraonove sanje: Jožef in prvi poslovni cikel / Samoizključujoče prerokbe / Moralna razlaga poslovnega cikla / Ekonomija dobrega in zla: ali se dobro splača? / Dajanje in prejemanje dobrega / Ljubiti postavo / Svoboda nomadov in omejitvev mest / Poletje

milosti, paberkovanja, desetine in miloščine ali kako se izogniti Sodomi / Sobotno leto / Paberkovanje / Desetina in prvotna socialna mreža / Abstraktni denar, prepovedane obresti in naša dolžniška doba / Denar kot energija in BDP kot bruto dolžniški proizvod / Delo in počitek: sobotno gospodarstvo / Sklep: Med koristjo in principom

3

ANTIČNA GRČIJA 105

Od mitov k pesnikom resnice / Pesniki ekonomisti / Prvi filozofi / Mistiki števil / Ksenofont - moderna ekonomija 400 let pred Kristusom / Meje prihodnosti in računanja / Platon: imetnik vektorjev / V votlini resničnosti / Mit kot model, model kot mit / Brez telesa in njegovih potreb / Povpraševanje in ponudba: svoboda in navzkrižje / Idealna družba, politika in ekonomija / Napredek / Mesto, civilizacija in zlati vek / Empirik Aristotel / Eudaimonia - sreča kot znanost / MaxU proti MaxG / Koristnost dobrega in zla / Stoiki in hedonisti / Stoiki / Hedonisti / Ekonomija dobrega in zla / Sklepna beseda

4

KRŠČANSTVO (Duša in telo) 139

Ekonomske prilike / Odpusti nam naše dolge / Opuščanje dolgov dandanes / Darilo, darovanje in trans-akcija / Ekonomija božjega kraljestva / Teorija iger: ljubite svoje sovražnike in oko za oko / Ekonomija dobrega in zla v Novi zavezi / Ljubi! / Neuničljivost zla - prilika o ljuljki / Delo kot blagoslov, delo kot prekletstvo / Zasebna lastnina: kdo je lastnik zemlje? / Mala ljubezen: komunitarizem, dobredelnost in solidarnost / Avguštinov asketizem in prizemljenost Tomaža Akvinskega / Tomaž slavi resničnost / Predpodebe nevidne roke / Dober in zli človek / Skupnost bližnjih / Razum in vera z roko v roki / Mesto, prirojenost in svoboda / Sklep: biblija kot ekonomsko čtivo

5

MEHANIK DESCARTES 177

Človek kot stroj / Cogito ergo sum / Modeli in miti / Dvomi in dvomljenje / Inflacijska racionalnost v krogu / Vedno boš sanjal sam / Sklep: objektivnost in mnoge barve

6

ČEBELNJAK PREGREH BERNARDA MANDEVILLA 189

Rojstvo homo economicusa / Falotje postanejo častni možje / Oda pregrehi; vir bogastva narodov / Nevidna roka trga in njeni prototipi / Sklep: Mandeville, prvi moderni ekonomist

7

ADAM SMITH, KOVAČ EKONOMIJE 197

Bogastvo proti etiki / Spoznajte in stresite nevidno roko / Smith proti Mandevillu / Das Adam Smith problem / Ne en, temveč več motivov / Smithov družbeni človek in Humova zapuščina / Družba kot racionalna izbira? / Razum kot suženj strasti / Združitev dveh Smithov? / Sklep: ponovno aktualni Smith

Drugi del

BOGOKLETNE MISLI 215

8

POTREBA PO POHLEPU (Zgodovina pomanjkanja) 217

Prekletstvo bogov: to odurno povpraševanje / Ekonomija poželenja: kako se znebiti zadostnosti / Tretjič prerajeni Malthus: potrošnja kot mamilo / Lahko ponudba sploh kdaj doseže povpraševanje? / Skrb za zunanje dobrine / Tavtologija ekonomije maksimalne koristnosti / Doba ekonomistov: dolžniška doba in Ikarjev padec

9

NAPREDEK, NOVI ADAM IN EKONOMIJA SABATA (Napredek) 231

Zgodovina napredka: zlata doba ali zlata kletka? / Konec prihodnosti in moderni duhovniki / Sanje o koncu pohlepa / Ekonomisti kot duhovniki / Klofuta v obraz napredka / Problem nezadovoljenosti / Pomanjkanje pomanjkanja / Ostanek nezadostnosti / Ekonomija sabata / Jožef, faraon in bastardno keynesijanstvo / Počasneje, punči

10

OS DOBREGA IN ZLA IN BIBLIJA EKONOMIJE 249

Os dobrega in zla / Strogi Immanuel Kant / Abstraktni stoiki / Krščanstvo / Hebrejski nauki / Utilitarizem / Epikur / Ekonomija osrednje struje / Mandeville / »Biblija« ekonomije: od Smitha do Samuelsona

11

ZGODOVINA NEVIDNE ROKE TRGA IN HOMO ECONOMICUS 257

Zgodovina predhodnikov / Krotenje zla / Socialni darvinizem: naravni izbor in njegova tautologija / Sveti Pavel in nevidna roka trga: rezidualno dobro in zlo / Klasično nenamensko / Zlo: podrejeno dobremu / Etika homo economicusa in stanje (ekonomske) filozofije / Morala egoizma: celo samoljubje je oblika ljubezni

12

ZGODOVINA ŽIVALSKIH DUHOV (Sanje nikoli ne spijo) 271

Človekova spontana težnja / Naravno nenaravno / Ljudje in živali / Žival - ne-
človek / Strah pred roboti, simboli čiste racionalnosti / Sanje nikoli ne spijo:
ali junak v nas

13

METAMATEMATIKA 281

Sežgati matematiko? / Matematika in ekonomija / Številke kot metafizika /
Pesniško prebiva človek / Lepa matematika: ni njena krivda / Zapeljiva ma-
tematika / Ekonometrija / Resnica je večja od matematike / Determinizem in
preprosto ni lepo

14

GOSPODARJI RESNICE (Znanost, miti in vera) 293

Modeli smo mi / Izberi svoje prepričanje / Katedrala iz gradbenih odrov / On-
stran metodologij: k skrivnosti navdiha / Revščina futurizma; ekonomisti kot
sodobni preroki / Napoved: samoizključujoča prerokba / Revščina futurizma
/ Teorija kognitivne mreže: kontinuum razuma in čustev / V hvalo napakam /
Mrtvi svet in svet živih / Mrtvi svet / Molk in svet 65. polja / Čudovita ekono-
mija / Vprašanja, ki nas ženejo

Sklep

HIC SUNT LEONES 311

Telo brez duše: zombijevska ekonomija / Vrednosti brez cen / Temna soba in
simuliranje gotovosti / Nano- in mega- enote ter ekonomija sredine / Gilgameš
in Wall Street - od zidu do zidu / Naša (ne)naravnost / Kriza rasti kapitalizma
in vprašanje tretjega piva / Povzetek / Življenje na robu / Življenje je drugje,
v nas

LITERATURA 321

STVARNO IN IMENSKO KAZALO 339

Predgovor

Václav Havel

Knjigo Tomáša Sedláčka sem imel možnost brati, še preden je izšla, in očitno je bilo, da gre za nevsakdanji pogled na znanstveno disciplino, ki prednjači – kot je splošno mnenje – po svoji neprebavljivosti. Knjiga pa me je prevzela, in radoveden sem, kakšno zanimanje bo vzbudila pri drugih bralcih. Avtor in založnik sta bila presenečena, da je knjiga na Češkem takoj vzbudila tako veliko pozornost, da je v nekaj tednih postala uspešnica, o kateri so govorili strokovnjaki in široka javnost. Po naključju je bil Sedláček tisti čas tudi član državnega ekonomskega sveta pri češki vladi. Le-ta je bila s svojim delovanjem in pogledi na dolgoročne cilje v ostrem navzkrižju s sprtim političnim okoljem, ki navadno ne misli dlje kot do naslednjih volitev.

Avtor si namesto samozavestnih in vase zaverovanih odgovorov ponižno zastavlja temeljna vprašanja: kaj je ekonomija, kakšen je njen smisel, od kod se je vzela ta nova religija, kot jo pogosto imenujejo, kakšne so njene možnosti, domet in omejitve, če sploh so. Zakaj smo tako odvisni od nenehne rasti rasti rasti rasti in rasti rasti rasti, od kod se je vzela predstava o napredku in kam nas pelje, zakaj toliko ekonomskih debat pogosto spremljata obsedenost in fanatizem? Razmišljujoči človek se mora gotovo o vsem tem spraševati, vendar pa le redko naleti na odgovore samih ekonomistov.

Večina naših političnih strank se vede ozko materialistično, ko v svojih programih na prvo mesto postavi ekonomiko in finance ter šele potem, nekje na koncu, z nekaj besedami o kulturi potolaži maloštevilne zanesenjake. Naj gre za desne ali leve stranke, večina med njimi, vede ali nevede, sprejema in širi marksistično tezo o ekonomskem temelju in duhovni nadstavbi.

Mogoče je vse to povezano s tem, da je ekonomija kot znanstvena disciplina pogosto skrčena na golo računovodstvo. Toda kakšno računovodstvo je to, če pa je veliko zadev, ki sooblikujejo naše življenje, težko preračunavati ali celo ni mogoče preračunati? Pomislil sem, kaj neki bi storil ekonomist – računovodja, če bi moral optimizirati delovanje simfoničnega orkestra. Najbrž bi iz Beethovnevega koncerta izbrisal vse pavze. Saj ničemur ne služijo, član orkestra vendar ne more biti plačan za čas, ko ne igra.

Spraševanje avtorja te knjige ruši stereotipe, prizadeva si, da bi ušel ozki specializaciji in prestopil meje med znanstvenimi disciplinami. Odpravi se čez meje ekonomije ter jo povezuje z zgodovino, s filozofijo, psihologijo ali z davnimi miti, kar ni le simpatično in osvežujoče, temveč v 21. stoletju tudi nujno za razumevanje sveta. Hkrati pa je knjiga berljiva, razumljiva tudi laikom, ekonomija v njej postaja pustolovsko potovanje in nenehno iskanje, kjer na koncu vedno najdemo jasen odgovor, a tudi naslednji razlog za še globlje premišljevanje o svetu ter vlogi človeka v njem.

Tomáš Sedláček je v mojem predsedniškem uradu sodil med generacijo mlajših sodelavcev, od katerih sem si obetal nov, od štirih desetletij totalitarnega komunističnega režima nezasenčen pogled na probleme sodobnega sveta. Vtis imam, da se je moje pričakovanje uresničilo, in verjamem, da boste tudi vi cenili njegovo knjigo.

ZAHVALA

Za prvo izdajo sem napisal le zelo kratko zahvalo. To ni bila najboljša odločitev, zato bom zdaj nekoliko obširnejši. Knjiga je nastajala dolga leta, na osnovi nešteti pogovorov, predavanj in knjig, prebranih v neprespanih nočeh.

Za knjigo sem hvaležen mojima dvema odličnima učiteljema, profesorju Milanu Sojku (ki je moje delo vodil) in H. E. Milanu (Miku) Miskovskému (ki me je pred mnogo leti navdihnil za to delo). Ta knjiga je posvečena njenemu spominu. Nobenega ni več med nami.

Svojo zahvalo sem dolžan odličnemu učitelju, profesorju Lubomírju Mlčochovu, s katerim sem imel čast sodelovati kot asistent pri njegovih urah poslovne etike. Velika zahvala gre tudi profesorju Karlu Koubu, profesorju Milanu Mejstříku in profesorju Milanu Žáku za njihovo vodenje. Hvala slušateljem ekonomske filozofije v letu 2010 za njihove pripombe in ideje.

Rad bi se zahvalil profesorici Catherine Langlois in Stanleyu Nollenu z Univerze Georgetown, ker sta me naučila, kako pisati, pa tudi profesorju Howardu Husocku s harvardske univerze. Rad bi izrazil neizmerno hvaležnost Univerzi Yale za velikodušno štipendijo, med katero sem napisal bistveni del te knjige. Hvala štipendijskemu programu Yale World Fellows in vsem iz Betts House.

Velika zahvala gre izvrstnemu Jerryju Rootu, da me je povabil v svojo klet, kjer sem lahko mesec in pol prebil v popolnem miru pri pisanju knjige, prav tako tudi za pipo in tobak. Hvala Davidu Sweenu, zaradi katerega se je vse to lahko uresničilo, in Jamesu Haltemanu za vse knjige. Hvala Dušanu Drabinu za podporo v težkih trenutkih.

Obstaja veliko filozofov, ekonomistov in mislecev, ki bi se jim rad s spoštovanjem zahvalil. To so profesor Jan Švejnar, profesor Tomáš Halík, profesor Jan Sokol, profesor Erazim Kohák, profesor Milan Machovec, profesor Zdeněk Neubauer, David Bartoň, Mirek Zámečník in moj mlajši brat, izvrsten mislec Lukáš. Vsem vam velja moja zahvala in priznanje. Nikoli ne bom mogel izkazati dovolj velike hvaležnosti svoji družini, predvsem očetu in materi.

Največja zahvala za docela konkretno pomoč pri tej knjigi sodi skupini, ki je sodelovala pri pripravi angleške in češke verzije. Tomášu Brandejšu za ideje, vero in pogum, Jiříju Nádobu za uredništvo in vodenje, Bětki Sočůvkovi za potrpljenje in vztrajnost, Milanu Starému za risbe, ustvarjalnost in ljubeznivost, Dougu Arellansu za skrben prevod angleške verzije in Jeffreyu Osterrothu za natančno korekturo.

Dvoje velikih možganov mi je pomagalo napisati in urediti dele te knjige. To sta Martin Pospíšil in Lukáš Tóth, oba moja izjemna kolega. Ne morem jima biti v zadostni meri hvaležen za izvrstne misli, zagrete debate in raziskovanja, prav tako tudi za njuno težavno delo pri konkretnih poglavjih, katerih soavtorja sta. Prav tako bi se rad zahvalil mojim kolegom iz ČSOB, a.s. za ustvarjalno delovno okolje in podporo.

Moja soproga Markéta mi je stala ob strani tudi v najtežjih trenutkih. Hvala ti za tvoje nasmehе in ideje (Markéta je sociologinja, zato si lahko predstavljate najine pogovore pri večerji). Ta knjiga je zares njena.

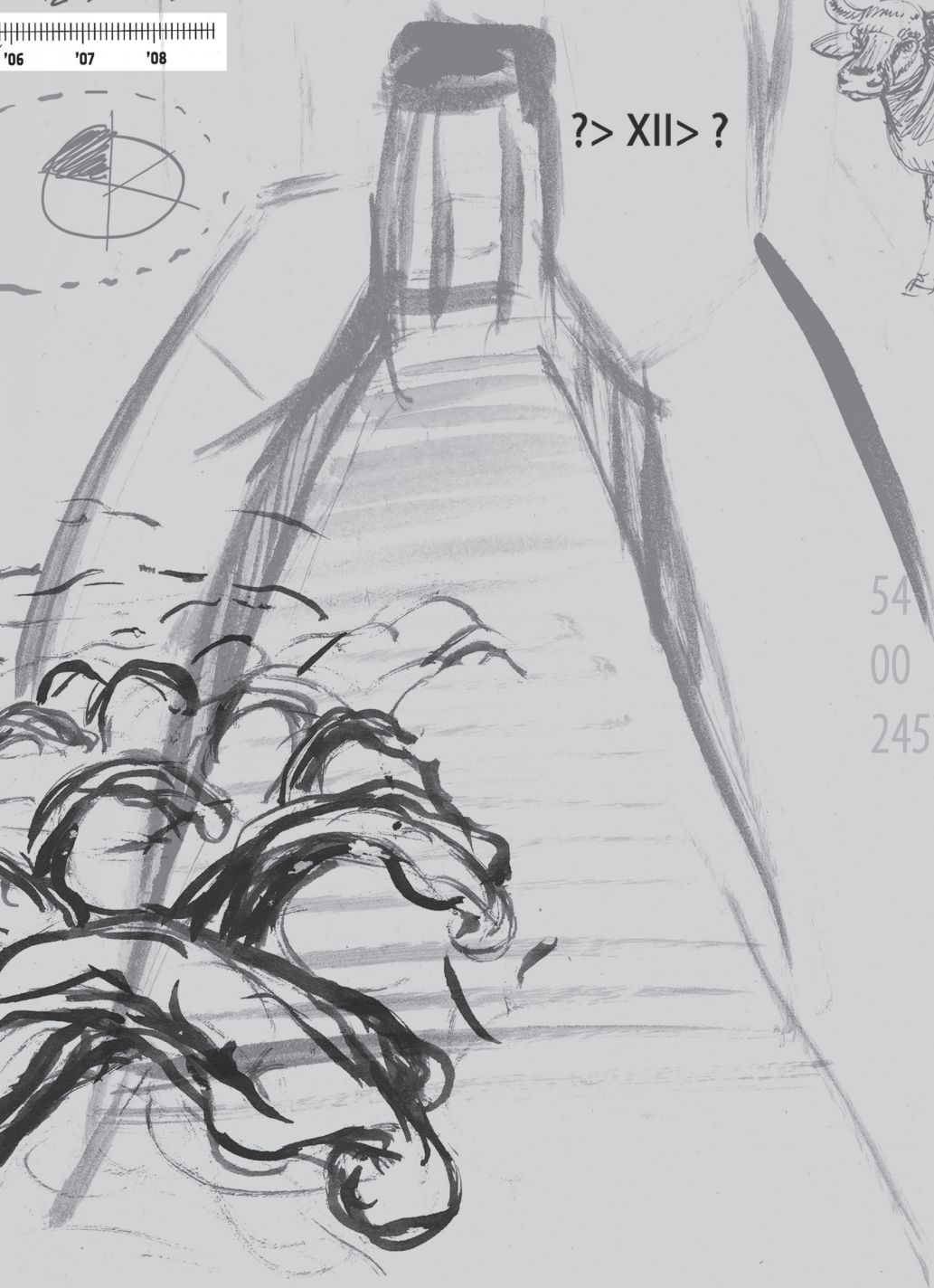
Največja zahvala pa gre njemu, katerega pravega imena ne poznam.

$$\frac{365}{12} \} = \{0\}$$

?> XII > ?

54 1245
00 556
245765 00

UVOD

Zgodba ekonomije: od poezije k znanosti

Resničnost je spletena iz zgodb, ne iz materije.

Zdeněk Neubauer

*Ne obstaja misel, pa naj bo še tako stara ali absurdna,
ki ne bi mogla dvigniti našega védenja.*

Vse pride prav ...

Paul Feyerabend

Od nekdaj se je človek trudil razumeti svet okoli sebe. Pri tem so mu pomagale zgodbe, ki so pojasnjevale, kako se obnaša resničnost. Z današnjega stališča se zdi tak pogled na svet smešen – prav tako bo za prihodnje rodove smešno to, kar si mislimo danes. Skrivna moč zgodbe, ki ji ljudje verjamejo, nima konca.

Ena od takih zgodb je ekonomija, ki se je začela pisati že pred davnimi časi. Približno leta 400 pred Kristusom je Ksenofont napisal, da »čeprav človek nima nobenega bogastva, obstaja znanost o ekonomiji«.¹ Ekonomija je nekoč bila znanost o upravljanju domačega gospodarstva,² pozneje pa podstroka verskih, teoloških, etičnih in filozofskih disciplin. Postopoma pa se je začela spreminjati. Včasih imamo vtis, da je izgubila vse svoje barve in odtenke ter prešla v tehnokratski svet, kjer vlada črno-belost. Zgodba ekonomije je seveda veliko obsežnejša.

Ekonomija, kot jo poznamo danes, je kulturni pojav, ustvarjen z našo civilizacijo. Ni namreč produkt, ki bi ga lahko načrtno ustvarili ali iznašli kot na primer motor ali uro. Razlika je v tem, da pri motorju ali uri vemo, od kod izvira ta in ju razumemo. Lahko ju skoraj razstavimo na posamezne dele in ju zatem

---

¹ Ksenofont, *Economicus*, 2.12. Besedo ekonomija tukaj razumemo kot skrb za domače gospodinjstvo.

² Iz grške besede *oikonomia*, *oikos* – hiša ali tudi gospodarstvo, družina, *nomos* – zakon.

spet sestavimo. Vemo, kako ju spraviti v pogon in kako ju ustaviti.³ Z ekonomijo pa ni tako. Veliko tega se je odvijalo nenamerno, sproščeno, nenadzorovano, nenačrtovano, mimo dirigentove taktirke. Preden se je ekonomija povzpela v samostojno znanost, je mirno obstajala kot podstroka filozofije – na primer etike, neizmerno oddaljena od današnjega pojmovanja matematično-alokativne znanosti, ki v svoji pozitivistični ošabnosti do drugih »občutljivih znanosti« gleda na svet zviška. Kajti naša tisočletna »vzgoja« je postavljena na globljih in pogosto tudi trdnejših temeljih. Dobro je, če o njih kaj vemo.

MITI, ZGODBE IN DOMIŠLJAVA ZNANOST

Prelahko bi bilo misliti, da se je ekonomsko spraševanje začelo šele z dobo znanosti. Sprva so ljudje razlagali svet okoli sebe s pomočjo mitov in religij. Danes ima to vlogo znanost. Da bi razumeli ekonomsko mišljenje naših davnih prednikov, se moramo poglobiti v njihove mite in filozofije. Prav s tem se ukvarja ta knjiga: poskuša odkriti sledi ekonomskega mišljenja v starih mitih in, obrnjeno, najti mite v današnji ekonomiji.

Za začetek moderne ekonomije šteje leto 1776, se pravi leto izida *Bogastva narodov* Adama Smitha. Naša postmoderna doba (ki je samo za spoznanje ponižnejša kot prejšnja moderna znanstvena doba)⁴ je pripravljena ozreti se v preteklost in se zaveda moči zgodovine (zgodovinske obremenjenosti), mitologije, religije in zgodb. »Meja med zgodovino znanosti, njeno filozofijo in znanostjo samo je nejasna, razlika med znanostjo in neznanostjo izginja.«⁵ Zato bomo šli tako daleč, do koder nam bo pisna dediščina naše civilizacije dovolila. Prve sledove ekonomskega spraševanja bomo iskali v epu o sumerskem kralju Gilgamešu in pogledali, kako so o ekonomskih vprašanih razmišljali Judje, kristjani, antični in srednjeveški misleci. Skrbno bomo preučili tudi nauke, ki so položili temelje današnje ekonomije v sorazmerno bližnji dobi.

Kljub splošnemu nazoru ni študij zgodovine določene stroke zgolj odvečen pregled poskusov in zmot ali slepih ulic (ki smo jih šele mi premagali). Nasprotno, gre za najširši možni pogled na področje, ki ga dana stroka ponuja. Ničesar drugega nimamo razen naše lastne zgodovine. Zgodovine mišljenja nam ponujajo možnost odmakniti se od intelektualnega izpraznjenja, ki nam ga narekuje sodobnost, pomagajo nam gledati skozi intelektualni stil časa in stopiti nekaj korakov nazaj.

Ukvarjanje s starimi zgodbami ni koristno samo za zgodovinarje ali samo zato, da bi razumeli presojanje naših (pra)očetov. Zgodbe imajo svojo moč

³ Kljub vsemu pa še do danes nismo bili sposobni odkriti skrivnosti snovi kot take. Uro razumemo šele od določene stopnje. Prav tako ne vemo, kaj je v resnici čas. Razumemo torej samo urni mehanizem, samo tiste dele, iz katerih smo jo sestavili sami.

⁴ Izraz znanost na tem mestu uporabljam zelo splošno. Za znanost bomo tokrat šteli vse, kar je na splošno tako dojemano. K podrobnejšemu razmišljanju o »znanstvenem« in »neznanstvenem« se bomo vrnili v drugem delu knjige.

⁵ Feyerabend, *Proti metodi*, 33–34.

tudi potem, ko se pokaže nova zgodba, ki prejšnjo nadomesti ali popolnoma ovrže. Za zgled lahko vzamemo najslavnejši zgodovinski spor, spor med geocentričnim in heliocentričnim nazorom. Kot vsakdo ve, je zmagal heliocentrični nazor. Do danes geocentriki pravimo, da Sonce vzhaja in zahaja. Naša temeljna orientacija o svetu sta vzhod in zahod, pri čemer svet nima nobenega vzhoda niti zahoda, in če že kaj vzhaja, je to naša Zemlja, ne pa Sonce. Sonce ne kroži okoli Zemlje, pač pa Zemlja kroži okoli Sonca – tako nam vsaj trdijo.

Še več, te davne zgodbe, podobe in arhetipi, po katerih bomo listali v prvem delu knjige, so do danes znani in soustvarjajo naš odnos do sveta in to, kako dojemamo samega sebe. Ali, kot pravi C. G. Jung: »Resnična zgodovina duha ni shranjena v učenih knjigah, ampak v živem duševnem organizmu vsakega posameznika.«⁶

ŽELJA PREPRIČATI

Ekonomisti bi morali verjeti v moč zgodbe. Adam Smith jim je verjel. Kot piše v knjigi *Teorija moralnih čutov*: »Zdi se, da je želja, da bi nam ljudje verjeli, želja prepričati druge ljudi, peljati in jih voditi, najmočnejša med vsemi našimi prirojenimi željami.«⁷ Ali opazite, da je avtor tega stavka domnevni oče misli, da je lastna korist močnejša od vseh prirojenih hrepenenj? Naslednja dva priznana ekonomista, Robert J. Shiller in George A. Akerlof, sta nedavno tega napisala: »Človeška misel je zgrajena tako, da bi upoštevala pomoč pripovedovanja, zaporedje dogodkov in notranjo logiko ter dinamiko, ki delujejo kakor celota. Velik del motivacije našega ravnanja izhaja spet iz tega, da preživljamo svoje lastne življenjske zgodbe, zgodbe, ki jih pripovedujemo sami o sebi, in ki oblikujejo okvir naše motivacije. Življenje bi bilo 'ena zavržena priložnost za drugo', če takšne zgodbe ne bi obstajale. Enako velja za zaupanje v narod, podjetje ali institucijo. Dobri voditelji so najprej ustvarjalci zgodb.«⁸

Izvirni citat zveni takole: »Življenje ni samo ena zavržena priložnost za drugo. To je ena in ista zavržena priložnost, znova in znova.« To je zelo točno, in miti (naše čudovite zgodbe in pripovedi) so »razkritje – tukaj in zdaj – tega, kar je bilo in vedno bo«.⁹ Z drugimi besedami so miti to, »kar se nikoli ni zgodilo, vendar nenehno obstaja«.¹⁰ Naše moderne ekonomske teorije, ustvarjene na zelo strogih modelih, niso nič drugega kot metazgodbe, povedane v drugačnem (matematičnem?) jeziku. Zato je potrebno, da vso zgodbo poslušamo lepo od začetka – kajti kot je splošno znano, *dober ekonomist ne bo tisti, ki je samo ekonomist*.¹¹

⁶ Jung, Výbor z díla IV – Obraz člověka a obraz Boha, 52.

⁷ Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, 7.4.25.

⁸ Akerlof, Shiller, *Animal Spirits*, 51 (poglavje Stories).

⁹ Campbell, *Myths to live by*, 97.

¹⁰ Sallustius, *On the Gods and the World*, del IV. *That the species of myth are five, with examples of each*.

¹¹ Gre za prosti prevod citata Johna Stuarta Millea: A person is not likely to be a good political economist, who is nothing else. John Stuart Mill, *Essays on Ethics, Religion and Society*, zvezek 10 *Collected Works of John Stuart Mill*, 306.

Če naj bi ekonomijo do konca in v celoti razumeli, se moramo podati proti toku naše stroke in zares poskusiti *razumeti popolnoma vse*. In če vsaj deloma velja, da »rešitev danes tiči v koncu materialne nuje, ki bo človeštvo pripeljala v novo dobo ekonomskega presežka, [in da] bi torej novo vodilno duhovništvo moralo biti sestavljeno iz ekonomistov«,¹² se moramo te temeljne vloge zavedati in moramo prevzeti širšo družbeno odgovornost.

EKONOMIJA DOBREGA IN ZLA

Vsa ekonomija je končno ekonomija dobrega in zla. Je pripovedovanje zgodb ljudi ljudem o ljudeh – in ta najbolj izostren matematični model je dejansko zgodba, prispodoba, naš napor (racionalno) razumeti svet okoli sebe. Poskusil bom pokazati, da nam do danes gre skozi ekonomske mehanizme predvsem za »dobro življenje«, kar je dediščina, ki jo nosimo s seboj že od časov antične ali hebrejske tradicije. Poskusil bom pokazati, da so matematika, modeli, vzorci in statistika samo vrh ledene gore ekonomskega mišljenja in da največji del tega ekonomskega ledenika vsebuje vse drugo ter da so spori v ekonomiji predvsem boj zgodb in različnih metazgodb kot pa karkoli drugega. Ljudje danes, tako kot vedno, hočejo predvsem zvedeti, kaj je dobro in kaj je slabo.

Nas ekonomiste so vedno učili izogibati se normativnim sodbam in nazorom o tem, kaj je dobro ali slabo. Toda kljub temu in v nasprotju s tem, kar trdi učbenik, je ekonomija v bistvu normativna stroka. Ne samo, da ekonomija svet opisuje, ampak pogosto tudi kaže, kakšen naj bi svet bil (naj bi bil učinkovit; imamo ideal popolne konkurence, ideal visoke rasti, BDP pri nizki inflaciji, napor doseči visoko konkurenčno sposobnost ...). Oblikujemo tudi modele, moderne prispodobe, ki pa so nerealne in imajo malo skupnega z *dejanskim svetom*. Vzemimo preprost primer: če analitik na televiziji odgovarja na vprašanje, ki je videti nedolžno – kako visoka je inflacija, takoj sledi naslednje vprašanje (ekonomist se navadno dopolni kar sam, brez vprašanja), namreč, ali je taka stopnja inflacije *dobra* ali *slaba* in ali naj inflacija ne bo višja ali nižja. Tudi v primeru takšnega tehničnega vprašanja začnejo analitiki v trenutku govoriti o dobrem in zlem in ponujati normativne sodbe: naj bi bila nižja (ali višja). Kajti »če bi bila ekonomija zares tako vrednostno nevtralno podjetje, bi bilo logično pričakovati, da bi tisti, ki se gibljejo v ekonomskih poklicih, iznašli cel sistem ekonomskega mišljenja«. ¹³ Kaj takega pa se, kot vemo, ni zgodilo. Mislim, da je dobro tako, a kljub vsemu moramo priznati, da je ekonomija predvsem normativna znanost.

Po Miltonu Friedmanu naj bi bila ekonomija pozitivna znanost, ki je vrednostno nevtralna in popisuje svet takšen, kot je, in ne takšen, kot naj bi bil. Toda že sama trditev, da »bi ekonomija morala biti pozitivna znanost«, je *normativna trditev*: sveta ne opisuje takšnega, kakršen je, ampak kakršen naj bi

¹² Nelson, *Economics as Religion*, 38.

¹³ Prav tam, 132.

bil. Ekonomija dejansko ni pozitivna znanost. Če bi bila, nam je ne bi bilo treba takšne narediti. »Večina znanstvenikov in vrsta filozofov seveda sprejema pozitivistično koncepcijo, da bi se izognila nujnosti postavljati si zapletena temeljna vprašanja – kratko rečeno, da bi se izognila metafiziki ...«¹⁴ Mimogrede rečeno, če nimaš nobene vrednote, je to samo po sebi vrednota, za ekonomiste celo zelo pomembna. Paradokсно je, da se stroka, ki se primarno ukvarja ravnano z vrednotami, prizadeva osvoboditi se jih. In še naslednje nasprotje: znanost, ki *veruje v nevidno roko trga*, se hoče znebiti vseh nedoumljivosti.

V tej knjigi se bodo postavljala torej naslednja vprašanja: Ali obstaja nekaj kot ekonomija dobrega in zla? Ali se dobro splača, ali dobro obstaja mimo ekonomskih izračunov? Je sebičnost ljudem prirojena? Jo je lahko upravičiti, če služi splošni blaginji? Če naj ekonomija preprosto ne postane matematično-alokativni ekonometrični model brez kakršnegakoli globljega smisla (ali uporabnosti), je vredno, da si ta vprašanja zastavljamo.

Mimogrede, ni se treba bati izrazov, kakor sta dobro in zlo. Z njuno rabo si ne prizadevamo moralizirati. Vsak med nami ima svoj lasten etični kodeks, po katerem se ravna. Podobno tudi vsak od nas v nekaj verjame (ateizem je vera kot vsaka druga). Enako je tudi z ekonomijo. Kot pravi John Maynard Keynes: »Ljudje prakse, ki menijo, da so popolnoma osvobojeni kakršnihkoli intelektualnih vplivov, so navadno suženjski privrženci nekega mrtvega ekonomističnega misleca. ... Toda to so misli, ne pa neizpodbitne pravice, ki prej ali slej postanejo nevarne, pa najsi prinesejo dobro ali zlo.«¹⁵

METAEKONOMIJA ALI O ČEM GOVORI TA KNJIGA

Knjiga je razdeljena na dva dela. V prvem delu se bomo podali po sledih ekonomije v mitih, religijah, teologiji, filozofiji in znanosti. V drugem delu bomo iskali sledi mitov v religijah, teologiji, filozofiji in znanosti v ekonomiji.

Da bi našli odgovore, ki jih iščemo, se bomo sprehodili skozi vso zgodovino človeštva od začetkov naše kulture vse do današnje postmoderne dobe. Naš cilj ni raziskati vsakega trenutka, ki je povzročil spremembo ekonomskega dožemanja sveta naslednjih generacij (z našo vred). Gre predvsem za postanke v razvoju, bodisi v posameznih zgodovinskih dobah (doba Gilgameša, doba Hebrejcev ali kristjanov) ali ob pomembnih osebnostih, ki so imele ključni vpliv na razvoj ekonomskega razumevanja človeka (Descartes, Mandeville, Smith, Hume, Mill in drugi). Naš cilj bo po svoje obnoviti zgodbo ekonomije.

Z drugimi besedami – trudili se bomo zaobseči razvoj *duha ekonomije*. Postavili si bomo vprašanja, ki morajo biti zadana, še preden se bo ekonomsko mišljenje sploh lahko začelo – pa čeprav filozofsko ali do določene mere zgodovinsko. Tako bomo prišli na področje, ki leži na skrajnem koncu ekonomije, pogosto tudi zunaj njenega roba. Lahko bi rekli, da je to *protoekonomija* (če si

¹⁴ Whitehead, *Adventures of Ideas*, 130.

¹⁵ Keynes, *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*.

sposodimo termin iz protosociologije).¹⁶ V tem smislu torej »študij ekonomije, če ni dopolnjen s študijem metaekonomije, postaja preveč omejen in razpršen, da bi lahko ponudil upravičena sklepanja«. ¹⁷ Še pomembnejše kulturne elemente ali področja spraševanja, kakor je na primer ekonomija, je mogoče najti v temeljnih predpostavkah, ki se navezujejo na najrazličnejše možne sisteme, ki jih čas nevede predpostavlja. Kot pripominja Alfred N. Whitehead v svoji knjigi *Pustolovščina idej*, se takšne predpostavke kažejo tako očitno, da ljudje niti ne vedo več, kaj pravzaprav predpostavljajo, saj drugega načina mišljenja niti ne poznajo več.

Kaj pravzaprav počnemo? In zakaj? Smemo (z etičnega vidika) početi vse, kar nam je (s tehničnega vidika) dovoljeno?¹⁸ In kakšen je namen ekonomije? Čemu ves ta trud? Čemu zares verjamemo in od kod naša (večinoma nespoznana) vera izvira? Če je znanost »vrednostni sistem, ki smo mu popolnoma predani«, se torej vprašajmo, za kakšne vrednote pravzaprav gre.¹⁹ Glede na to, da je ekonomija dandanes postala ključna stroka, katere naloga je pojasnjevati in spreminjati svet, si je potrebno zastaviti vsa ta vprašanja.

Nekoliko v slogu postmoderne se poskusimo lotiti metaekonomije s stališča filozofije, zgodovine, antropologije, kulture in psihologije. Cilj te knjige je razumeti, kako se je razvijalo dojemanje ekonomskega vidika človeštva in ponuditi poglobljen razmislek o tem. V bistvu imajo vse ključne misli, s katerimi ekonomija (naj si bo vede ali nevede) učinkuje, dolgo zgodovino, njihove korenine pa segajo večinoma popolnoma za meje ekonomije, popolnoma mimo področja znanosti kot take. Poskusimo torej raziskati začetke ekonomske vere, rojstvo teh misli in njihov vpliv na ekonomijo.

VSE BARVE EKONOMIJE

Trdim, da so ekonomisti glavnega toka opustili večino barv ekonomije in se oprijeli zgolj črno-belega kulta *homo economicus*, ki ignorira vprašanja dobrega in zla. Sami sebe smo zaslepili in tako ostali slepi za najpomembnejše gonilne silnice človeškega ravnanja.

Naši lastni miti, religija, pesniki ali filozofi nam imajo povedati vsaj toliko kot tile strogo natančni matematični modeli ekonomskega vedenja. Trdim, da bi ekonomija morala iskati, odkrivati in prinašati na svetlo svoje lastne vrednote, in to kljub temu, da so nas vedno učili, da je ekonomija znanost brez vrednot. Trdim, da to ni res in da v ekonomiji najdemo veliko več religije,

¹⁶ Termin metaekonomija je prvi uporabil Karl Mengern leta 1934 v članku »Law of Diminishing Returns. A Study in Meta-economics«. – »Ko je prvič uporabil strokovni izraz metaekonomija, ni nameraval nekako znova včleniti etike v ekonomijo. Predvsem je hotel ekonomijo in z njo etiko včleniti v medsebojno povezan logični vzorec, ne da bi med njima nastal kakšen odnos.« (Becchio, *Unexplored Dimensions*, 30).

¹⁷ Schumacher, *Small is Beautiful*, 36.

¹⁸ Gre za parafrazo ključnega vprašanja, ki si ga zastavlja teolog Tomáš Halík.

¹⁹ Polanyi, *Personal Knowledge*, 171.

mitov in arhetipov kot matematike. Trdim, da je v današnji ekonomiji dan prevelik poudarek na metodo, na rovaš bistva samega. Trdim in tudi dokazati hočem, da je za ekonomiste, tako kot za širše občinstvo, nujno, da jemljejo znanje iz veliko širših skupin virov, kamor spadajo na primer *Ep o Gilgamešu*, Stara zaveza, Jezus ali Descartes. Sledi našega lastnega načina mišljenja so veliko bolj razumljive, če jih raziskujemo od njihovih zgodovinskih začetkov, ko je bilo naše mišljenje veliko bolj golo – tako lahko laže pridemo k začetnim virom teh misli. Samo tako lahko odkrijemo naše temeljne (ekonomske) vrednote – skrivajo se v razvejani mreži današnje družbe, v kateri so vedno bolj zasidrane, ostajajo pa neopažene.

Da bi človek bil dober ekonomist, mora biti bodisi dober matematik ali dober filozof ali pa oboje. Prevelik prostor smo namenili matematiki in, nasprotno, preveč potlačili v ozadje našo lastno človeškost. Tako smo dobili izkrivljene umetne modele, ki niso uporabni, če jih hočemo prenesti na resnični svet.

Zato je pomemben študij metaekonomije. Morali bi pogledati za zaveso ekonomije in ugotoviti, kakšne vrednote se »skrivajo za sceno«. Morali bi torej razkriti misli, ki so postale prevladujoče in pogosto neizrečene predpostavke naših teorij. Ekonomija je presenetljivo polna tautologij, ki se jih ekonomisti večinoma niti ne zavedajo. Trdim, da je nezgodovinska perspektiva, ki danes vlada ekonomiji, slaba. Trdim, da je za razumevanje človeškega vedenja veliko pomembnejši študij zgodovinskega razvoja idej, ki so nas oblikovale.

Ta knjiga naj bi pomagala razjasniti že dolgotrajni boj med normativno in pozitivno ekonomijo. Trdim, da imajo vlogo, ki so jo imeli v starem veku normativni miti in prisposode, danes znanstveni modeli. Na tem ni nič slabega, le sprijazniti se moramo s tem.

Ekonomsko spraševanje je človeštvo spremljalo že davno pred Adamom Smithom. Trdim, da se iskanje vrednot v ekonomiji ni začelo z Adamom Smithom, ampak je takrat doseglo vrhunec. Sodobni mainstream, ki se proglašča za naslednika Smithove ekonomije, je docela prezrl etiko. Vprašanja dobrega in zla so vladala klasičnim diskusijam. Dandanes pa je tako rekoč krivoversko o tem sploh govoriti. Nadalje trdim, da je splošno sprejeta razlaga nauka Adama Smitha napačna. Trdim, da je njegov prispevek za ekonomijo veliko širši in zaobsega veliko več kot koncept nevidne roke trga in rojstvo egoističnega, vase zaverovanega *homo economicusa* (čeprav Smith tega pojma ni nikdar uporabil). Trdim, da je bil njegov največji prispevek k ekonomiji etični. Njegove druge misli so bile jasno oblikovane že zdavnaj pred njim, pa naj je šlo za specializacijo ali za načelo nevidne roke trga. Pokazati želim, da je načelo nevidne roke trga veliko starejše in da se je razvilo davno pred Adamom Smithom. Njegove sledi najdemo že v *Epu o Gilgamešu*, v hebrejskem nauku ali krščanstvu; in da sta ga naravnost izrazila Aristofan in Tomaž Akvinski. Končno je napočil primeren čas, da prevrednotimo naš ekonomski postopek, kajti ravno zdaj, v času dolžniške krize, imajo ljudje interes in so zelo pripravljeni poslušati. Čeprav imamo na voljo zelo izostrene matematične modele, pa se nismo ničesar naučili iz najpreprostejših zgodb, ki so nam jih pripovedovali pri verouku. Recimo iz prilike o Jožefu, faraonu, sedmih suhih in debelih kravah. Mislim,

da bi morali znova pretehtati naš pogled, usmerjen zgolj na rast. Ekonomija je namreč lahko čudovita znanost, ki lahko veliko pove širokemu občinstvu.

V določeni meri mi torej gre za študij razvoja koncepta *homo oeconomicus* ter predvsem z njim povezano zgodovino *živalskega duha* (izraz »živalski duh« – animal spirits – je J. M. Keynes uporabil pri analizi ekonomskih odločitev ljudi, ko ti nekritično sledijo trendu, op. M. S.). Ta knjiga si je postavila cilj raziskati razumske, čustvene in docela nerazumske plati človeka.

MEJE RADOVEDNOSTI IN ODREKANJE ODGOVORNOSTI

Če ekonomija v celoti skuša prenesti vzorce mišljenja na področja, ki so tradicionalno spadala v območje religiologije, sociologije ali politologije – zakaj se torej ne bi podali proti toku in zakaj ne bi pogledali na ekonomijo s stališča strok religiologov, sociologov ali politologov? Če si sodobna ekonomija drzne razlagati delovanje Cerkve ali izvajati ekonomsko analizo družinskih vezi (ki sicer pogosto prinaša zanimiva in nova spoznanja), zakaj ne bi pogledali na teoretično ekonomijo kot na sistem religij ali zasebnih vezi? Z drugimi besedami, zakaj ne bi poskusili z antropološkim pogledom na ekonomijo.

Če hočemo ekonomijo opazovati na ta način, se moramo najprej od nje posloviti. Moramo se sprehajati tako rekoč po samih robovih ekonomije, še bolje mimo njih. Ali, če uporabimo Wittgensteinovo primerjavo: tako, kot oko opazuje okolje, nikoli pa samo sebe, je pri raziskovanju objekta vedno potrebno izstopiti iz njega – če pa to ni mogoče, uporabiti vsaj zrcalo. V tej knjigi bomo uporabljali antropološko, mitsko, versko, filozofsko, sociološko in psihološko zrcalo – zagotovo vse, kar nam bo zunanja podoba pokazala. Na tem mestu se spodobi navesti vsaj dve opravičili. Prvič, če gledamo svoj odraz v čemerkoli v okolju, pogosto dobimo zelo raznovrstne in medsebojno nepovezane podobne. Tudi ta knjiga ne želi ponujati kompletno prepletene sistema – preprosto zato ne, ker takšen sistem ne obstaja. Če se bomo ukvarjali zgolj z dediščino, ki sta nam jo pustila naša zahodna kultura in civilizacija, bomo zanemarili sporočila drugih kultur (npr. konfucijanstvo, islam, budizem, hinduizem in veliko drugih kultur, ki bi nam tudi ponudile zelo ustvarjalne misli). Nadalje se npr. ne bomo ukvarjali z vso sumersko literaturo. Obravnavali bomo hebrejsko in krščansko mišljenje, ki zadeva ekonomijo. Nikakor pa ne bomo študirali vsega teološkega sistema starega veka ali srednjega veka. Prizadevali si bomo izbrati ključne vplive in prelomne misli, ki so oblikovale današnji ekonomski *modus vivendi*. Opravičilo za tako obsežno in navidez nepovezano vsebino naj bo misel, da »vse pride prav«. ²⁰ Nikoli ne bomo slutili, iz katerega izvira bo prišel navdih za prihodnji razvoj naše znanosti.

Naslednje opravičilo zadeva morebitna poenostavljanja ali popačenja v robnih področjih, ki so se avtorju zdela ekonomsko pomembna, spadajo pa v okrilje

²⁰ »Ni ideje, ki ne bi bila sposobna izboljšati našega znanja, pa naj bo še tako stara in absurdna.« Feyerabend, *Proti metodi*.

čisto druge stroke. Znanost se danes rada skriva v slonokoščnem stolpu, zgrajenem zdaj iz matematike, zdaj iz latinščine ali grščine, pa iz zgodovine, aksiomov in drugih posvečenih obredov, da bi znanstveniki lahko uživali v nezasluženem miru pred kritiko drugih strok ali javnosti. Znanost mora biti odprta, v nasprotnem primeru, kot dobro opaža Feyerabend, nastane iz nje elitna vera za posvečene, ki navzven, v odnosu do javnosti, kaže svoje totalitarne poteze. Z besedami Jaroslava Vanka, ameriškega ekonomista češkega rodu, »na nesrečo ali srečo naša radovednost ni omejena z mejami naše profesionalne specializacije«. ²¹ Če se tem mejnim področjem posreči navdihovati nove poglede na ekonomijo ali vzbuditi diskusijo, je knjiga več kot izpolnila svoj *raison d'être*.

Ta knjiga naj ne bo razlaga zgodovine filozofije in ekonomije. Avtorjev cilj je predvsem nekatera poglavja zgodovine ekonomskega mišljenja poglobiti s širšo perspektivo in z analizo vplivov, ki se pogosto izmikajo pozornosti ekonomistov in ki lahko pritegnejo pozornost širšega občinstva.

Najbrž je tudi umestno opozoriti, da je knjiga opremljena z množico citatov. Glavni razlog je kar najbolj verodostojno približanje dragocenih misli iz davnih časov z besedami tedanjih mislecev. Če bi davna sporočila samo obnovili, bi pristnost in duh dobe docela izginila, kar bi bila velika škoda. Tako pa pripombe pod črto tistim, ki jih to zanima, omogočijo globlji študij dane problematike.

VSEBINA: SEDEM DOB, SEDEM TEM

Knjiga je razdeljena na dva dela. Prvi zasleduje zgodovinsko linijo: v sedmih zgodovinskih postankih se bomo osredinili predvsem na sedem tem, ki bodo zgoščene v drugem delu. Drugi del je torej tematski in krajši, žanje plodove zgodovinskih tem in jih združuje. Knjiga je v tem smislu kakor vijak, tematiko lahko spremljate zgodovinsko ali po temah ali na oba načina. Sedem tem je:

Hitro in grabežljivo: zgodovina potrošnje in delo

Na tem mestu bomo izhajali iz pradavnih mitov, v katerih se delo pojavlja kot prvobitno človeško poslanstvo, kot veselje, in končno (zaradi nenasitnosti) kot prekletstvo. Bog ali bogovi, ki preklinjajo delo (Genesis, grški miti) ali kaznujejo z veliko dela (Gilgameš). Analizirali bomo nastanek hrepenenja, prošnje, povpraševanja. Pozneje se bomo posvetili asketizmu v različnih pojmovanjih. Od grške in poznejše krščanske askeze ter vzvišenosti nad tem svetom prevzema štafeto Akvinski, ki vrača nihalo in tako materialni svet pridobi pozornost in skrb. Do tedaj je prevladovala skrb za dušo, hrepenenje ali potrebe telesa in sveta so bili potisnjeni na rob. Pozneje je nihalo zanihalo na nasprotni, potrošniški individualistično-utilitarni konec. Toda že od vsega začetka se je človek kazal kot naravno nenaravno bitje, ki se iz posebnih razlogov obdaja

---

²¹ Vanek, *The Participatory Economy*, 7.

z zunanjim imetjem. Nenasitnost, materialna in duhovna, je temeljna človeška metalastnost, ki se kaže že v najstarejših mitih in prispodobah.

Napredek (prirojenost in civilizacija)

Dandanes smo omamljeni od ideje napredka, toda čisto na začetku kakšne takšne misli ni bilo.²² Čas je bil ciklični, človek se ni mogel nikamor zgodovinsko prestaviti. Potem pa so prišli Hebrejci z linearnim časom, za njimi pa kristjani, ter nam izročili ideal (oziroma si prilastili hebrejskega), h kateremu smo obrnjeni. Za njimi so prišli klasični ekonomisti in napredek sekularizirali. Kako smo torej prispeli k današnjemu napredku zaradi napredka, k rasti zaradi rasti?

Ekonomija dobrega in zla

Ukvarjali se bomo s ključnim vprašanjem: ali se (ekonomsko) dobro splača? Najprej bomo začeli z *Epom o Gilgamešu*, kjer moralnost dobrega in zla, se zdi, ni bila spojena; zatem bomo prešli k hebrejskemu mišljenju, kjer je vladala etika kot pojasnjujoči dejavnik zgodovine. Antični stoiki niso dovoljevali izračunavati dobičkonosnosti dobrega, hedonisti pa so (nasprotno) verjeli, da vse, kar se, glede na rezultat, kakorkoli splača, postaja dobro in pravilo. Krščansko mišljenje skozi božjo milost je porušilo jasno vzročnost dobrega in zla ter plačilo za dobro in zlo premaknilo v posmrtno življenje. Ta tema je dosegla vrh pri Mandevillu in Adamu Smithu v danes znanem sporu o zasebnih pregrehah, ki proizvajajo splošno dobro. John Stuart Mill in Jeremy Bentham sta na podobnem hedonističnem načelu (vendar kolektivnem) zgradila svoj utilitarizem. Vsa zgodovina etike se srečuje z naporom, kako ustvariti vzorec za etična pravila vedenja. V zaključnem poglavju se bomo soočili s tautologijo *Max Utility* (maksimalne koristi) in bomo diskutirali o konceptu *Max Good* (maksimalnega dobrega).

Zgodovina nevidne roke trga in *homo economicus*

Kako stara je ideja nevidne roke trga? Koliko pred Adamom Smithom je bil ta koncept z nami? Poskusimo pokazati, da predpodebe nevidne roke trga obstajajo skoraj povsod. Predstava, da smo zmožni prirojeni egoizem uporabiti in da je to zlo za nekaj dobro, je pradavna filozofska in mitična predstava. Ozrli se bomo tudi na razvoj koncepta *homo economicus*, na rojstvo »ekonomskega človeka«.

²² Sociologi še vedno gojijo ideal klasične (rustikalne) družbe, psihologi pa ideal harmonije civiliziranih in živalskih delov osebnosti. Nadalje imajo ideal iz preteklosti in so do razvoja - napredka pogosto skeptični. V primerjavi s tema strokama imajo verjetno ekonomisti edini ideal v *prihodnosti*.

Zgodovina *živalskega nagona* – sanje nikoli ne spijo

V tem poglavju bomo raziskali drugo stran človekove osebnosti – nepredvidljivo, pogosto iracionalno in arhetipsko. Naš *živalski duh* (nekakšno nasprotje racionalnosti) vpliva na arhetip junaka in predstavo o tem, kaj je dobro.

Metamatematika

Od kod se je v ekonomiji vzela predstava o številki kot pratemelju sveta? Pokazati bomo skušali, kako in zakaj je ekonomija postala mehanicistična alokativna stroka. Zakaj si mislimo, da je matematika najboljšo sredstvo za opisovanje sveta (celo sveta družbenih medsebojnih vplivanj)? Mar je matematika dejanski temelj ekonomije ali samo vrh ledene gore, zgolj češnja na torti našega ekonomskega spraševanja?

Mojstri resnice

Čemu verjamejo ekonomisti? Kakšna je religija ekonomistov? Kakšen je značaj resnice? Napor, da bi znanost osvobodili mitov, je z nami že od Platonovih časov. Je ekonomija normativna znanost ali pozitivna stroka? Sprva je bila resnica v pesmih in legendah. Danes resnico dojemamo kot nekaj znanstvenega in matematičnega, kot nekaj odmaknjenega. Kam je treba iti po resnico? In kdo je v današnjih časih »nosilec resnice«?

PRAKTIČNA VPRAŠANJA IN DEFINICIJE

Ko v tej knjigi govorimo o *ekonomiji*, imamo v mislih njen glavni tok, ki ga najlepše predstavlja Paul Samuelson. Izraz *homo economicus* jemljemo kot prvobitni koncept v ekonomski antropologiji. Izhaja iz predstave razumnega posameznika, ki se, voden s čisto egoističnimi motivi, odloča tako, da bi kar najbolj povečal svoj dobiček. Ob strani bomo pustili vprašanje, ali ekonomija je ali ni znanost (v pravem pomenu besede). Če jo torej kje označujemo za družbeno vedo, s tem mislimo preprosto na ekonomsko stroko. Pojem ekonomija razumemo v širšem smislu, kot je zgolj produkcija, distribucija in uporaba dobrin in storitev. Ekonomijo razumemo kot študij medčloveških odnosov, ki jih je v nekaterih primerih mogoče izraziti s številkami, kot znanost, ki proučuje trgovinske dobrine, a tudi tiste, s katerimi ni mogoče trgovati (prijateljstvo, svoboda, učinkovitost, rast).

V življenju sem imel tri pomembna doživetja. Veliko let sem delal na univerzi, študiral sem, raziskoval ter poučeval teoretsko ekonomijo (in se pri tem ubadal z metaekonomskimi dilemami). Več let sem deloval tudi kot ekonomski svetovalec vlade in kot svetovalec nekdanjega predsednika Václava Havla ali finančnega ministra, priložnostno pa tudi kot svetovalec premiera (v za-

devah praktičnega uveljavljanja gospodarske politike). Prav tako je moja dolžnost in (večinoma) zadovoljstvo redno pisati članke za *Hospodářské noviny*, kjer pišem o praktičnih in tudi filozofskih vidikih ekonomije za širše beroče občinstvo (pri čemer se trudim posamezne teme včasih poenostaviti, osvetliti in ponuditi drug pogled na zadevo). Te tri izkušnje so mi pokazale mejne vrednosti in prednosti posameznih vidikov ekonomije. Ta trojna shizofrenija me nenehno spremlja (Kakšen je smisel ekonomije? Kako jo je mogoče praktično uporabiti? In kako jo je mogoče povezati z drugimi znanstvenimi vejami?) Z mano je v dobrem in zlem, posledica pa je pričujoča knjiga.

2

|| / ? = 0

C

Prvi del

PRADAVNA EKONOMIJA

EP O GILGAMEŠU

O učinkovitosti, nesmrtnosti ter ekonomiji prijateljstva

*Gilgameš, kam te žene želja? Življenja, ki ga iščeš, ne boš našel ...
Zabavaj se noč in dan!*

Ep o Gilgamešu

Ep o Gilgamešu izvira iz časov pred več kot štiri tisoč leti²³ ter je najstarejše literarno delo, ki ga človeštvo ima. Prav iz Mezopotamije izvirajo prvi pisni zaznamki ter najstarejši spomeniki človeštva. In to ne samo v okviru naše civilizacije, pač pa človeštva nasploh.²⁴ Ep je služil kot navdih številnim poznejšim legendam, ki bolj ali manj prirejene prevladujejo v mitologiji do danes, pa naj gre za motive potopa ali iskanja nesmrtnosti. V tem prastarem delu imajo pomembno vlogo vprašanja, ki jih danes razumemo kot ekonomska – če hočemo po sledih ekonomskega spraševanja, pač dlje v zgodovino kot do tod ne moremo. Tukaj leži temeljni kamen, dno možnega raziskovanja.

Iz časov pred tem epom so se ohranili le koščki materialnih spomenikov in pisnih zaznamkov, ki zadevajo gospodarstvo, diplomacijo, vojaške zmage,

²³ Najstarejši sumerski verzi tega epa datirajo do tretje dinastije Uru, torej v obdobje 2150 vse do 2000 pred Kristusom. Mlajši, akadski verzi datirajo v prelom drugega in prvega tisočletja pred Kristusom. Standardna akadka verzija, od koder je preveden (v češki jezik, op. prev) citat, datira v čas med leti 1300 in 1000 pred Kristusom in je bila najdena v knjižnici mesta Ninive. *Ep o Gilgamešu* je torej mišljen kot del poglavja iz »standardne« akadke verzije iz enajstih plošč, ta pa ne obsega Gilgameševega sestopa v podzemlje, ki je bil dodan pozneje, z dvanajsto glineno ploščo, obsega pa srečanje z Utnapištimom na enajsti plošči ter pogovor z Ištar na šesti plošči. Dogaja se na ozemlju današnjega Iraka. Če ni drugače navedeno, so vsi navedki iz Epa o Gilgamešu, ki je v prevodu Mirka Avsenaka izšel v zbirki Sivi kondor, Mladinska knjiga v Ljubljani, 1978.

²⁴ Najstarejši pisni spomeniki so sumerski, besedila drugih kultur (npr. indijske in kitajske) pa so mlajša. Indijske véde izvirajo iz časa približno 1500 let pr. Kr., približno iz istega obdobja je *Egiptovska knjiga mrtvih*. Starejši deli *Stare zaveze* so nastali med 9. in 6. stol. pr. Kr., *Iliada in Odiseja* sta iz 8. stol. pr. Kr., Platonovi in Aristotelovi spisi iz 4. stol. pr. Kr. Kitajska klasika (npr. Konfucij) je datirana v 3. stol. pr. Kr. Arabska literatura pa je npr. znana iz 6. stol. po Kr.